

GÜNÜMÜZDE MOĞOL – TUNGUZ ORTAKYAŞARLIĞI CONTEMPORARY MONGOLO-TUNGUSIC SYMBIOSIS

*Gökçe YÜKSELEN PELER**

Özet

Bu çalışmada Moğol ve Tunguz halkları arasında var olan ortakyaşarlık ilişkilerinin sınırları, yoğunluğu ve derinliğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve Moğolistan'da yaşayan Moğol ve Tunguz halklarını yaşam alanları belirlenip bu yaşam alanlarının birbirleri ile ne ölçüde örtüştüğü tespit edilmiştir. Yapılan çalışmanın neticesinde, her üç ülkede de çok yoğun bir Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının vaki olduğu ortaya çıkmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde İç Moğolistan Bölgesi'nin doğu kısımları, Heilongjiang eyaletinin kuzey ve batı kesimleri, Doğu Türkistan'ın batı kesimleri; Rusya Federasyonu'nda Buryatistan Cumhuriyeti, Zabaykal Krayı ve İrkustk Oblastı ile Moğolistan'ın kuzey bölgeleri bu ortakyaşarlığı barındıran bölgeler olarak öne çıkmaktadır. Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının altı örneği tespit edilmiştir. Ancak bu münferit ortakyaşarlık ilişkilerinin aslında daha geniş bir Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının bir parçası olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ortakyaşarlık ilişkilerinde, Moğol halkları olarak Dağurlar, Buryatlar, Horçinler; Tunguz halkları olarak ise Evenkler, Mançular ve Oroçenler öne çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Moğollar, Tunguzlar, ortakyaşarlık, İç Moğolistan, Mançurya

Abstract

This piece of work aims to define the limits, density and depth of the symbiotic relations between the Mongolic and Tungusic peoples. The lebensraum of Mongolic and Tungusic peoples in the Russian Federation, People's Republic of China and Mongolia is specified and the overlap of these living spaces are determined within this context. It is concluded that a very intensive symbiotic relationship is being experienced between Mongolic and Tungusic peoples in all three countries. The eastern parts of Inner Mongolia, the northern and western parts of the Heilongjiang province and the western parts of Eastern Turkestan in the People's Republic of China, Buriatia, the Zabaikasky Krai and the Irkutsk Oblast in the Russian Federation, and the northern parts of Mongolia are regions standing out as the areas containing the symbiosis in question. Six instances of Mongolo – Tungusic symbiosis are

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kayseri / Türkiye gokcepeler@erciyes.edu.tr

detected. However it is concluded that these individual symbiotic relations are part of a wider Mongolo – Tungusic symbiosis. Dagurs, Buriats and Khorchins as Mongolic peoples and Evenkis, Manchus and Oroqens as Tungusic peoples are standing out as the partners of the symbiotic relationships.

Keywords: Mongols, Tunguses, symbiosis, Inner Mongolia, Manchuria
Giriş

Dilleri arasındaki benzerlikler ve ortaklıklardan dolayı birbirleriyle ilişkilendirilen Altay dilli halkların dilleri arasındaki bu ortaklıkların bir köken birliğinden mi yoksa uzun süre birlikte yaşamaktan mı kaynaklandığı hâlâ bir tartışma konusu olmakla birlikte¹, bu halkların tarih boyunca yoğun bir ilişki içerisinde oldukları tartışmasız bir durumdur. Tarihî süreç boyunca Altay dilli halklar arasında çok yaygın olan bu ortakyaşarlığın bir sonucu olarak birtakım karışma ve geçişkenliklerin² de tecrübe edildiğine şahit olunmaktadır. Bu ortakyaşarlık ilişkilerinin halklar arasındaki yoğunluğu veya sınırlılığı belirleyen birtakım amillerin olduğuna şüphe yoktur. Zira bazı Altay dilli halklar arasında yoğun bir ortakyaşarlık ilişkisi görülürken bazıları arasındaki ilişkinin daha düşük düzeyde, hatta bazen sıfır derecesinde olduğuna şahit olunmaktadır. Elbette bu yoğunluğu, sınırlılığı veya yokluğu belirleyen amillerin başında coğrafi ve siyasi – tarihî sebepler gelmektedir. Bu sebeplerle Türkler ile Moğollar ve Moğollar ile Tunguzlar arasında yoğun bir ortakyaşarlığa şahit olunurken Türkler ile Tunguzlar arasındaki bu ilişkinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Benzer sebeplerle biraz sancılı da olsa Koreliler ve Japonların geçmişte ortakyaşar ilişkiler tecrübe ettikleri bilinmektedir. Yine elbette coğrafi ve birtakım siyasi – tarihî sebeplerin sonucu olarak Türkler, Moğollar ve Tunguzlar arasından, Koreliler ve Japonlarla en fazla ilişkisi olan halk Tunguzlardır.

Beş Altay dilli halk içerisinde, üçlü ve ikili ortakyaşarlık ilişkilerine en fazla maruz kalmış olanları, şüphesiz Türkler, Moğollar ve Tunguzlardır. Bu durumun da sebebinin coğrafya ve coğrafyaya bağlı siyasi – tarihî amiller olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Korelilerin Kore Yarımadası'nın ve Japonların da adaların coğrafi sınırlılığına maruz kalmaları, onları Türkler, Moğollar ve Tunguzlar gibi büyük kara devletleri kurup komşu halklarla

¹ Bu satırların yazarı, Sergei Starostin, Anna Dybo ve Oleg Mudrak tarafından yayımlanan “Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü” adlı çalışma (Starostin vd., 2003) ile bu tartışmanın bittiği fikrindedir. Zira bu eserde Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncanın kelime hazinesinden hareketle ortak bir ata dilin kelime hazinesine ulaşmaya çalışılmış ve ortaya bir sonuç çıkarılmıştır. Bu çalışmanın türünün ilk örneği olması sebebiyle, içerisinde birtakım eksiklikler veya yanlışlıklar barındırıldığına şüphe yoktur. Ancak önemli olan akraba oldukları iddia edilen bu beş dilden hareketle ortak bir noktaya varılabilesidir. Zaman içerisinde var olan eksiklikler veya yanlışlıklar giderilerek daha mükemmel çalışmalar ortaya çıkacaktır. Ancak meselenin bilim camiasında henüz kapanmış olmadığını da belirtmek gerekir.

² Altay dilli halklar arasında geçişkenlikler hakkında, tarihî ve çağdaş örnekler üzerinden ayrıntılı bilgi için Pelcr (2019)'e bakılabilir.

kültürel ilişki içerisine girmekten alıkoymuştur. Sadece Japonlar, 20. yüzyılın ortalarında bir deneme gerçekleştirmişler ve başarısız olmuşlardır. Bu başarısız teşebbüsün bile günümüzde Mançurya'daki yaşlı nesil arasında kültürel etkilerine hâlâ şahit olmak mümkündür. Oysa Türk, Moğol ve Tunguz boyları, gerek Çin gerek Avrasya bozkırları gerekse Türkistan'ın vahaları üzerine giriştikleri rekabet ve mücadelelerin sonucunda, sık sık birbirlerini de içine alan çok büyük imparatorluklar kurmuşlardır. İşte bu siyasi – tarihî gelişmelerin günümüze yansıyan sonuçları olarak hâlihazırda, Türk, Moğol ve Tunguz halkları arasında pek çok ortakyaşarlık ilişkisi oryaya çıkmıştır.

1.Bazı Tarihî ve Çağdaş Örnekler: Türkler ve Diğer Altay Dilli Halklar

Öyle anlaşılmaktadır ki Altay dilli halkların dillerinin ortak bir köke dayandığı meselesi, sadece çağdaş bilimin bir algısı değil, tarihte Altay dilli halkların en azından bir kısmı böyle bir ortaklığın farkında idi ve bu bağlamda birtakım gelenekler geliştirmişlerdi. Buna en güzel misali, Memlûklü bir Kıpçak Türkü olan Aybek ed-Devedari tarafından kalem alınmış olan “Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman” adlı eserde görülmektedir. Bu eserde, Türklere ait “Ulu Han Ata Bitigi” adlı eski bir kitaptan bahsedilmekte ve bu kitapta Türk ve Moğolların “Tatar” isimli ortak bir atalarının olduğunun kayıtlı olduğu ifade edilmektedir (Demir, 2017, 53-107). Nitekim tarihî süreçte bu ortakyaşarlık ve karışma o kadar yoğun olmuştur ki bilim âlemi, Asya Hunlarının Türk mü Moğol mu yoksa Tunguz mu olduğunu, yine Asya ve Avrupa Avarlarının Türk mü Moğol mu oldukları konusunda uzun süre bir sonuca varamamıştır. Hâlâ da bu konuda tam bir fikir birliği sağlandığı söylenemez. Farklı tarih ekollerinden gelen bilim adamları bu konuda farklı fikirler beyan etmektedirler. Bu ortakyaşarlık durumunun yansımalarına, Kâşgarlı Mahmud'un Divanu Lügati't-Türk'ünde de rastlamak mümkündür. Kâşgarlı'nın eserinde iki dilli olarak verdiği beş Türk boyundan (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, 11), Kaylar ve Tatarlar olmak üzere, en azından ikisinin Türkçe – Moğolca olmak üzere iki dilli olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki halkı tarih içinde takip edebiliyoruz. Başta Kimeklerle birlikte *K'umo Hsi* (Tatabı) birliğini oluşturan bir Moğol boyu oldukları bilinen Kayları, daha sonra *Kayopiçi* (Kayopa) adıyla Kuman Kıpçak (Pritsak, 1982, 368-369) veya *Çerny Klobuki* “Kara Kalpaklılar” (Golden, 1992, 277-278) boyları arasında görüyoruz. Yani başta bir Moğol boyu olan bu halk daha sonra Türk boy birlikleri içerisinde yer almıştır. Nitekim başta Kimeklerle birlikte oluşturdukları *K'umo Hsi* (Tatabı) birliği de Türk – Moğol ortakyaşarlığına dayalı bir siyasi oluşumdur. Kâşgarlı'nın eserinde geçen Tatarları ise tarih içerisinde takip etmek daha kolaydır. Kâşgarlı'nın iki dilli olarak verdiği bu halkın tecrübe ettiği tarihî gelişim neticesinde bugünkü Türk halkına dönüşüm süreci, tarih tarafından ayrıntılı bir şekilde kaydedilmiştir. Tarihî Türk – Moğol ortakyaşarlığının bir diğer açık seçik misali, Cengiz Han

İmparatorluğunda görülmektedir. Türk boyları olan Kırgızlar, Öngütler ve Keraitler Moğol İmparatorluğunun kuruluş aşamasında etkin olan Türk halklarından bazılarıdır. Daha sonraki süreçte Soğd temelli Uygur alfabesini Moğolcaya uyarlayan Uygurlar da dikkate alındığı takdirde, Türklerin bu devlet içerisinde ne kadar etkili oldukları ve Türk – Moğol ortakyaşarlığının yoğunluğu daha iyi anlaşılacaktır.

Pek tabiidir ki tarihî Türk – Moğol ortakyaşarlığının günümüze yansımaları da mevcuttur. Bu durumun en güzel örneklerinden birini Çin'in Kansu eyaletinde meskûn olan Sarı Uygurlar teşkil etmektedir. Batı kolu Türkçe, doğu kolu Moğolca konuşan bu halk resmî olarak Çince *Yugu* (Moğ. *Şera Yugur*) adı altında tek halk olarak kabul edilmektedir³. “Uygur” etnik adlandırmasının tarihî bir Türk boyunun ve aynı zamanda günümüzde nüfusu milyonlarca kişiden oluşan bir Türk halkının adı olduğu düşünüldüğü zaman, ya kimi Türklerin zaman içerisinde Türkçeyi terk edip Moğolcaya geçtiği ya da kimi Moğolların Türk boy adı “Uygur”u üstlendikleri akla gelmektedir. Her iki durumun da uzun ve yoğun bir ortakyaşarlığı gerektirdiğine şüphe yok.

Türk – Moğol ortakyaşarlığının bir diğcr yaygın örneğinin çağdaş literatürde artık daha çok “Tuvalılar” olarak bilinen Uranhaylar etrafında teşekkül ettiğine şahit olunmaktadır. Günümüzde Uranhaylar üç ayrı ülkede meskûndurlar. Kendi federatif cumhuriyetlerine sahip oldukları Rusya Federasyonu'nda “Tuvalı” kimliği altında yaşamakta ve Türkçenin bir lehçesini konuşmaktadırlar. Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Tuvalılar, Moğollar arasında yaşamakta ve Türkçe konuşmalarına rağmen, resmî olarak Moğol kimliği altında kayıtlıdırlar. Bu halk etrafında teşekkül etmiş olan Türk – Moğol ortakyaşarlığı bakımından en ilginç durum, Moğolistan'da görülmektedir. Bu ülkede Tuvalıların bir kısmı Türkçe, bir kısmı Moğolca konuşmalarına rağmen, resmî olarak hepsi Uranhay Moğoludur. Hâlihazırda artık Moğolca konuşan Darhat ve Hotonların da geçmişte Tuva Türkçesi konuşan halklar olduğu düşünülmektedir⁴. Günümüzde Tuvalıların dâhil oldukları Türk – Moğol ortakyaşarlığının en düşük seviyede yaşandığı yer Rusya Federasyonu'ndaki Tuva Cumhuriyeti'dir. Ancak Tuva Türkçesinde bulunan yoğun Buryat Moğolcası etkisi (Wurm, 1996c, 970), geçmişte burada da yoğun bir Türk – Moğol ortakyaşarlığının cereyan ettiğini göstermektedir. Burada yeri gelmişken Buryat Moğollarının kendilerinin de daha eski bir Türk – Moğol ortakyaşarlığı neticesinde ortaya çıkmış bir halk olduğunu (Tokarev, 1962, 103-107) belirtmekte fayda var.

³ Sarı Uygurların Moğolca konuşan kısmı hakkında ayrıntılı bilgi için Abdurrazak Pelcr (2012, 3325-3327)'e, Türkçe konuşan kısmı için ise Yakup (2016, 163-167)'a bakılabilir.

⁴ Moğolistan'da Tuvalıların dil durumları ve bu duruma göre bölgesel dağılımları hakkında ayrıntılı bilgi için Wurm ve de Rachewiltz'in Moğolistan'daki dil ilişkileri hakkındaki çalışmasına bakılabilir (Wurm ve de Rachewiltz, 1996, 910-911).

Oldukça yaygın bir olgu olan çağdaş Türk – Moğol ortakyaşarlığının örneklerini artırmak mümkündür. Doğu Türkistan’ın Bortala, Bayingolin ve Kobuksar bölgelerinde Uygur ve Kazak – Oyrat ortakyaşarlığı (Dwyer, 2005, 291; Rahman, 2005, 68-70), Mançurya’da Çiçikar şehrinin Fuyü ilçesinde Kırgız – Oyrat ortakyaşarlığı, yine aynı bölgede Kırgız – Dağur ortakyaşarlığı (Janhunen, 1996, 831-832), Doğu Türkistan’ın Urumçi, Bortala ve Korgas bölgelerinde Uygur ve Kazak – Dağur ortakyaşarlığı (Schwarz, 1984, 119, 125; Stuart vd., 1994, 4; Wurm, 1996b, 824; Janhunen, 1997, 129; Olson, 1998, 56), yine Doğu Türkistan Bortala’da Uygur ve Kazak – Çahar ortakyaşarlığı (Todaeva, 1960, 141; Janhunen, 2003b, 179), Kansu eyaletindeki Linsia’da Salar – Dongsiang (Santa) ortakyaşarlığı (Schwarz, 1984, 97; Suutarinen, 2005), Doğu Türkistan’da Sancı, İli ve Tarbagatay’da Uygur ve Kazak – Dongsiang (Santa) ortakyaşarlığı (Schwarz, 1984, 97, Wie ve Stuart, 1989, 83; Kim, 2003, 346), Doğu Türkistan’da Sancı, İli ve Şihanza’da Uygur ve Kazak – Mongur ortakyaşarlığı (Dpal-ldan-bkra-shis vd., 1996, 1; Limusishiden ve Stuart, 2006, 95, 133), Çinghay eyaletindeki Minhe’de Salar – Mangğuer ortakyaşarlığı (Slater, 2003, 307-308) bu durumun örneklerindedir.

Türk – Moğol ortakyaşarlığı örneklerindeki yaygınlığa rağmen, yukarıda da bahsedilen coğrafi ve tarihî sebeplerden ötürü, Türk – Mançu-Tunguz ortakyaşarlığının örnekleri çok fazla değildir. Bunun başlıca sebebi, elbette Tunguz hayatının geçmişte umumiyetle yazılı geleneğin olduğu coğrafyaların dışında gelişmiş olması olmalıdır. Nitekim Tunguzların Çin’e hâkim olup Mançu Çing hanedanını kurmalarından sonra, Tunguzlar da yazı ile tanışmışlar ve Tunguz yaşamı kayıt altına alınmaya başlamıştır. Keza Türk – Tunguz ortakyaşarlığının da bu dönemle birlikte kayıt altına alınmaya başladığına şahit olunmaktadır. Günümüzde hâlâ görülebilen bir kısım Türk – Tunguz ortakyaşarlığının da bu dönemle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde vaki olan üç Türk – Tunguz ortakyaşarlığı örneğinin her üçü de varlığını, Mançu Çing hanedanı döneminde cereyan eden olaylara borçludur. Doğu Türkistan’da Bortala’da şahit olunan Uygur ve Kazak – Sibe ortakyaşarlığı, 1765 yılında Mançu Çing hanedanı tarafından bölgeye Sibe nüfusunun yerleştirilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır (Schwarz, 1984, 159). Yine aynı yerdeki Uygur ve Kazak – Ongkor Solon’u ortakyaşarlığı da aynı tarihî olaylar neticesinde ortaya çıkmıştır (Salminen, 2007, 268). Yine Mançu Çing hanedanının yerleştirmeleri neticesinde meydana gelmiş olan bir Türk – Tunguz ortakyaşarlığı örneği, Mançurya’nın Çiçikar şehir civarında bulunan Fuyü ilçesindeki Kırgız – Solon ortakyaşarlığıdır (Janhunen, 1996, 832).

Şüphesiz Türk – Tunguz ortakyaşarlığının en yoğun ve en uzun süreli örneği Yakutistan’da görülmektedir. Rusya Federasyonu’na bağlı Yakutistan’da görülen Yakut – Even (Lamut) ortakyaşarlığı (Malchukov,

1995, 3; Aralova, 2015, 1) ile Yakut ve Dolgan – Evenk ortakyaşarlığı (Vasilevich ve Smolyak, 1964: 620), Türk – Tunguz ortakyaşarlık örneklerinin en uzun süreli olanlarını teşkil etmektedir. Bu durum, Yakutların en geç 13-14. yüzyıllarda Baykal gölü civarlarından kuzeye doğru göç edip Orta Lena havzasına gelip yerleşmeleri (Tokarev ve Gurvich, 1964, 245) neticesinde ortaya çıkmıştır. Yani Yakut – Evenk ve Even ortakyaşarlığı, en az altı yüz yıllık bir Türk – Tunguz ortakyaşarlığını temsil etmektedir ki bu durum, günümüzde tespit edilebilen en uzun süreli Türk – Tunguz ortakyaşarlığı örneğidir. Bu uzun ve yoğun ortakyaşarlığın neticesinde, günümüzde Yakut Türkçesinin bir ağızını konuşan Dolgan halkının ortaya çıktığı düşünülmektedir (Popov, 1964, 655-56; Wurm, 1996c, 971-972).

2.Çağdaş Moğol – Tunguz Ortakyaşarlığı Örnekleri

Yukarıda da bahsedilen coğrafi ve siyasi – tarihî amiller sebebiyle, çağdaş Türk – Tunguz ortakyaşarlığının örneklerinin az olmasına karşın, yine aynı amillerin bir sonucu olarak Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının oldukça ciddi derecede yaygın olduğu ve oldukça ilginç örnekler içerdiği görülmektedir. Bilhassa Mançurya, ağırlıklı olarak Moğol ve Mançu-Tunguz lehçelerinin konuşulduğu (Janhunen, 1996, 827), dolayısıyla Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının tarihî olarak yoğun olduğu bir coğrafya olmuştur. Moğol – Tunguz ortakyaşarlığı o kadar yoğun olmuştur ki bazı halklar ortak ataya dayanan gelenekler geliştirmişlerdir. Mesela Horçin Moğollarının ve diğer kimi Doğu Moğol boylarının bazı sözlü gelenek metinlerinde, bir Nanay⁵ büyükanneden bahsedilmektedir (Heissig, 2002, 161-162). Günümüzde bu yaygın Moğol – Tunguz ortakyaşarlığını; Moğol – Evenk ortakyaşarlığı, Moğol – Mançu ortakyaşarlığı ve Moğol – Oroçen ortakyaşarlığı şeklinde, üç başlık altında tasnif etmek mümkün görünmektedir.

2.1. Moğol – Evenk Ortakyaşarlığı

Günümüzde üç ülkeye dağılmış şekilde yaşayan Evenk Tunguzları, Sibiryalı halkları içerisinde en geniş alana dağılmış halktır. Rusya Federasyonu içerisinde, batıda Ob – İrtiş havzasından, doğuda Ohotsk denizine ve Sahalin adasına kadar; güneyde Angara ve Amur nehirleri ile Baykal gölünden, kuzeyde Yakut, Dolgan, Even ve Nenets halklarının yaşadığı kutup bölgelerine kadar olan alanda yaşamaktadırlar. Çin Halk Cumhuriyeti'nde kuzeybatı bölgelerine dağılmış şekilde ve Moğolistan'da Yöröo nehrinin çıkış noktaları ile Buir-Nur gölü çevresinde yaşamaktadırlar (Vasilevich ve Smolyak, 1964, 620). Bu kadar geniş bir alana yayılmış olan bir halkın pek çok başka halkla kültürel ilişki içerisinde bulunması oldukça olağan bir durumdur. Bu alanın güney bölgelerini teşkil eden güney Baykal ötesi, kuzeybatı Çin ve Moğolistan'da, Evenk Tunguzları, pek çok Moğol halkı ile

⁵ Nanaylar, Aşağı Amur ve Ussuri havzalarında yaşayan bir Tunguz kavmidir (Janhunen, 2005, 42).

kültürel ilişki içerisine girip ortakyaşar hâle gelmiştir. Bu güney alanlarında Evenk Tunguzları; Buryatlar, Dağurlar, Oryatlar, Horçinler gibi pek çok Moğol halkı ile ortakyaşarlık ilişkisi içerisindedir.

2.1.1. Buryat – Evenk Ortakyaşarlığı

Evenk Tunguzlarının yaşadığı alanın güney taraflarının Buryat Moğollarının doğal yaşam alanları ile örtüşmesinden kaynaklanan coğrafi sebeplere bağlı olarak Buryat Moğolları ile Evenk Tunguzları arasında, geçmişi yüzyıllara dayanan bir ortakyaşarlık ilişkisi teşekkül etmiştir. Bu durum, tarihî süreç içerisinde pek çok Evenk'in Tunguzcanın yerine Buryat Moğolcası konuşmaya başlayarak Buryatlaşması ile neticelenmiştir (Wurm, 1996a, 976; Atkine, 1997, 119). Nitekim aşağıda Hamnigan bahsinde de görüleceği üzere, Evenk Tunguzlarının Buryat Moğolları ile olan yüzyıllara dayanan ortakyaşarlığı neticesinde, Moğolca ve Tunguzca olmak üzere, iki dilli Hamnigan halkı ortaya çıkmıştır. Günümüzde de Rusya Federasyonu içerisinde, Buryatistan Cumhuriyeti ve Zabaykal Krayı'nda ve Irkutsk Oblastı'nda⁶; Çin Halk Cumhuriyeti'nde ise İç Moğolistan'da pek çok Evenk topluluğu Buryat Moğolları ile ortakyaşar durumdadır.

Buryatistan'da, günümüzde Evenk Tunguzları, Barguzin vadisinin kuzeyi ile kuzey Baykal ve Baunt bölgelerinde yaşamaktadırlar. Buryatistan'daki nüfusları 800 kişi civarındadır (Khabtagaeva, 2014, 271-272). Buryatistan'daki bu Buryat – Evenk ortakyaşarlığına ilave olarak Zabaykal Krayı'ndaki Kalar, Tungir, Nerça ve Tungukoçan gibi yerlerde; Irkutsk Oblastında ise Angara, Kaçug, Kirensk ve Baykalsk bölgelerinde yaşayan Evenk Tunguzları (Atkine, 1997, 116) da Buryatlarla ortakyaşarlık ilişkisi içindedirler.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde, İç Moğolistan'ın Hülün Buir aймаğına bağlı Muhtar Evenk Sancağı içerisinde Şinehen nehri civarında yoğun bir şekilde yaşayan Buryat Moğolları, burada Solon Evenkleri ve küçük bir Hamnigan öbeği ile yoğun bir ortakyaşarlık ilişkisi içerisindedir (Janhunen, 1996, 830-831). Aslına bakılacak olursa Hülün Buir'deki Buryat – Evenk ortakyaşarlığı sadece bu Şinehen Buryatları olarak bilinen topluluk ile sınırlı değildir. Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan bütün Buryat toplulukları Hülün Buir'de yaşamaktadır (Abdurrazak Peler, 2012, 3309). Bu durumda aslında Hülün Buir Buryatları burada yaşayan bütün Tunguzlarla, yani hem Yakut Evenkleri hem Solon Evenkleri hem Hamniganlar hem de Oroçenler ile ortakyaşar durumdadırlar.

Günümüzde Moğolistan topraklarında yaşayan Evenk Tunguzları hakkında elde çok ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte, genellikle Moğolistan'ın

⁶ Atkine (1997, 116), Rusya Federasyonu'ndaki Evenk Tunguzlarının yaşadıkları bölgeler ve konuştukları ağızlar üzerine ayrıntılı bilgi vermektedir.

kuzey bölgelerinde (Vasilevich ve Smolyak, 1964, 620; Wurm ve de Rachewiltz, 1996, 911), Rusya Federasyonu'nun Buryatistan Cumhuriyeti ve Zabaykal Krayı gibi Buryat nüfusla meskûn bölgelere komşu yerlerde yaşadıkları bilinmektedir. Bu bölgeler aynı zamanda Moğolistan'da Buryatların da yaşadıkları bölgelerdir (Wurm ve de Rachewiltz, 1996, 909-910).

Görüldüğü üzere Buryat – Evenk ortakyaşarlığı, coğrafi sebeplerle, Buryatların yaşadığı her yerde mevcut olan bir durumdur. Evenk Tunguzlarının yaşadığı geniş coğrafyanın güney kısımları, büyük oranda Buryat yaşam alanını içine almaktadır. Bu yönüyle Buryat – Evenk ortakyaşarlığı, en yoğun ve en uzun Moğol – Tunguz ortakyaşarlığını teşkil etmektedir. Ayrıca görülmektedir ki Moğolistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Buryat – Evenk ortakyaşarlık ilişkisi, aslında daha geniş bir Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının bir parçası durumundadır. Bilhassa Çin Halk Cumhuriyeti'nin Muhtar İç Moğolistan Bölgesi'nde yer alan Hülün Buir aймаğı, birçok Moğol ve Tunguz halkını bir arada barındırmaktadır.

2.1.2. Moğol – Yakut Evenki Ortakyaşarlığı

Mançurya Rengeyiği Tunguzları olarak da bilinen Yakut Evenkleri, Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Hamniganlar ve Solonlarla birlikte, resmî olarak “Evenk” kimliği altında tasnif edilmiş üç topluluktan biridir. 19. yüzyılın başlarında sınırın Rusya tarafından göç etmiş olan Sibiryâ Evenklerinin ahfadı olan Yakut Evenkleri, günümüzde İç Moğolistan'daki Hülün Buir aймаğına bağlı Argun Sol Sancağı'nın Oluguya kasabasında 200 kişilik küçük bir topluluk olarak yaşamaktadırlar (Janhunen, 1997, 132). Yakut Evenklerinin yaşadığı bu çevre, Buryatlar, Dağurlar ve Horçinler gibi Moğol halklarına ilaveten, Solon Evenkleri ve Oroçenler gibi Tunguz haklarının, Hamniganların ve Han Çinlilerinin yaşadığı çok kültürlü ve çok dilli bir ortamdır. Bölgede yaşayan diğer Evenk toplulukları ve Oroçenler gibi, Yakut Evenkleri de bilhassa Moğollarla yoğun bir kültürel ilişki içerisindeyler (Tsumagari, 1997, 177).

2.1.3. Dağur – Solon Ortakyaşarlığı

Dağur Moğollarının Tunguz halkları ile oldukça eskiye dayanan bir ortakyaşarlığı vardır. Moğol lehçelerinden en eskicil ve istisnai olanını konuşan Dağur Moğollarının konuştuğu dil, birtakım Moğolluk bilimcileri tarafından Kitan (Kitay, Kıtay, Hıtay) dilinin devamı olarak kabul edilmektedir. Bu Moğol halkı, Mançurya'da tarihî olarak Evenk Tunguzları ve bilhassa Solon Evenkleri ile çok uzun bir ortakyaşarlık ilişkisine girmiştir. Bu ortakyaşarlıkta muteber olan tarafın Dağur Moğolları olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu ilişkide Solon Tunguzlarının Dağur Moğolcasında iki dilli olduklarına şahit olunmaktadır. Yalnızca, Mançuların Mançurya'da

hâkim oldukları devirde, Dağur Moğollarının Mançucada iki dilli oldukları bilinmektedir. Bu Mançu hâkimiyeti, zaman içerisinde Dağur - Solon ortakyaşarlığının coğrafi olarak genişlemesine de sebep olmuştur. Yukarıda Türk – Tunguz ortakyaşarlığı bahsinde de zikredilen olaylar zinciri neticesinde, 17. yüzyılın ortalarında, Dağur Moğollarının önemli bir kısmı, birlikte yaşadıkları Solon Evenkleri ile birlikte, Mançu Çing hanedanı tarafından, önce Kuzey Mançurya'daki Nonni havzasına, oradan da Kuzeybatı Mançurya'daki Haylar havzasına ve Doğu Türkistan'ın batısındaki İli havzasına nakledilmişlerdir (Wurm, 1996b, 816). Böylece tarihî olarak sınırın Rusya Federasyonu tarafında kalan Orta Amur bölgesindeki (Amurskaya Oblast) Zeya havzasında oluşmuş olan Dağur – Solon ortakyaşarlığı daha güney ve güneybatıda dört bölgeye taşınmış oldu.

Solonların dili bazı araştırmacılar tarafından ayrı bir lehçe, hatta dil kabul edilmekle birlikte, Evenk Tunguzcası ile karşılıklı anlaşılabilirliğe sahiptir (Janhunen, 1997, 130; Krauss, 1997, 15). Tarihî olarak Dağur Moğollarına tabi bir halk olarak yaşayan Solon Evenklerinin anavatanı, yukarıda da bahsedildiği üzere Dağurlar gibi Orta Amur'un kuzeyindeki Zeya havzasında bulunmakta idi. Mançu Çing hanedanını 1654 yılındaki yeniden yerleştirme faaliyetleri neticesinde, Solon Evenklerinin anavatanında hiç Solon kalmadığı tahmin edilmektedir, ancak Solonlar, Dağurlarla ortakyaşar bir şekilde günümüz Çin Halk Cumhuriyetinde dört bölgeye yayılmışlardır. Hatta bu nakiller neticesinde, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki en büyük Evenk Tunguzu topluluğu, Solonlar olmuştur (Janhunen, 1997, 130).

Mançu Çing hanedanı tarafından gerçekleştirilen nüfus nakillerinin bir sonucu olarak günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde dört ayrı bölgede Dağur – Solon ortakyaşarlığı ortaya çıktığından yukarıda bahsedilmişti. Bu ortakyaşarlık alanlarından biri, Nonni havzasının Heilongjiang eyaletinde kalan kısmındadır. Burada küçük bir Solon topluluğu, en kalabalık Dağur topluluğu ile ortakyaşarlık içerisinde. Bir diğer Dağur – Solon ortakyaşarlık bölgesi, Muhtar İç Moğolistan Bölgesine bağlı Hülün Buir aймаğındaki Haylar şehrinin güneyinde bulunan Muhtar Evenk Sancağıdır. Bu sancak, dünya üzerinde en kalabalık Evenk topluluğunu yaşadığı yerdir ve yine en kalabalık Dağur topluluklarından birinin meskûn olduğu yerdir. Yine Hülün Buir aймаğında bulunan Morin Daba Muhtar Dağur Sancağında küçük bir Solon topluluğu yaşamaktadır. Dağur – Solon ortakyaşarlığının hâlen devam ettiği dördüncü yer ise Doğu Türkistan'ın İli bölgesidir (Janhunen, 1997, 128-129, 131; Grenoble ve Whaley, 2003, 99). Dağur Moğollarının Tunguzlarla olan ortakyaşarlığının daha iyi anlaşılması bakımından, konuştukları dilin 19. yüzyılın sonlarına kadar bir Tunguz lehçesi zannedildiğini (Whaley vd., 1999, 289; Tsumagari, 2003, 130) belirtmekte fayda var.

Heilongjiang eyaletindeki Dağur Moğolları ve Solon Evenkleri, Oyrat Moğolları, Fuyü Kırgızları, Oroçen Tunguzları ve Han Çinlileri ile birlikte yaşamaktadırlar. İç Moğolistan'da ise bu ortakyaşarlığa, Horçinler başta olmak üzere İç Moğolistanlı çeşitli Moğol boyları, Buryat Moğolları, Oroçen Tunguzları, Hamniganlar ve Han Çinlileri de iştirak etmektedirler (Janhunen, 1996, 833-834; Wurm, 1996b, 817; Whaley ve Li, 2000, 108-112). Doğu Türkistan'da Dağur – Solon ortakyaşarlığının mevcut olduğu bölgelerden biri olan Bortala'da ise Dağur Moğollarına ilaveten Oyrat ve Çahar Moğollarının da bulunduğu unutulmamalıdır. Hatta Bortala'da en kalabalık Moğol grubu Oyratlardır ve Oyrat Moğolcası, Çince ile birlikte muhtar bölgenin resmî dillerinden biridir. Yine aynı bölgede, Sibe Mançuları da kendi dillerini konuşan bir topluluk olarak yaşamaktadırlar. Ayrıca Uygurlar ve Kazaklar gibi Türk halkları bölgedeki çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Elbette Han Çinlileri de bölgede yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar (Lee-Smith, 1996, 902). Görüldüğü üzere, aslında Dağur – Solon ortakyaşarlığı, daha geniş bir çok kültürlü ortamı barındıran bir yaşam alanıdır. Ancak Dağur Moğolları ve Solon Evenklerinin Orta Amur Bölgesindeki anavatanlarına dayanan hususi bir ilişkileri vardır.

2.1.4. Özel Bir Moğol – Evenk Ortakyaşarlığı: Hamniganlar

Hamniganlar, günümüzde, Moğolca ve Tunguzca olmak üzere, iki dilli olmaları itibarıyla ilgi çekici bir halk konumundadırlar. Bu topluluk, günümüzde Rusya Federasyonu hudutları dâhilinde bulunan Onon ve Argun havzaları arasındaki Onon-Borzya, Urulyunguy, Aşağı Borzya, Orta Borzya ve Yukarı Borzya ırmakları etrafında oluşmuştur. 1689 yılında imzalanan Nerçinsk Anlaşması sonrasında bu bölgenin Rusların elinde kalması neticesinde, bölge yoğun bir Rus nüfusunun yerleşimine maruz kalmış ve bunun üzerine 1700 yılında bir grup Hamnigan Moğolistan'ın kuzeydoğusuna göç etmiştir. 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'nden sonra da bir grup Hamnigan Mançurya'ya göçmüştür. Bu olayların bir sonucu olarak günümüzde nüfusları 5000 civarında olan Hamniganlar; Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve Moğolistan olmak üzere, üç ayrı ülkede yaşamaktadırlar (Janhunen 1996, 829; Wurm, 1996b, 816; Janhunen, 1997, 129; Janhunen, 2013a, 83). Rusya Federasyonu'nda yaşayan Hamniganlar, Zabaykalski Krayı'na bağlı Çita Oblastı'ndaki Kyriski, Akşinski, Şilinski ve Ononski rayonları ve Muhtar Agin-Buryat Okruğu'ndaki Aga, Duldursginski ve Mogoytuyski rayonlarında meskündurlar (Gruntov, 02.04.2020, 1). Moğolistan'daki Hamniganlar ise Kentey aймаğının Dadal sumunda yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bu aймаğın başka sumları ile Dornod ve Selenga sumlarında da Hamniganlar bulunmaktadır (Yu, 2011, 1-2). Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Hamniganlar, İç Moğolistan'a bağlı Hülün Buir aймаğında iki topluluk şeklinde yaşamaktadırlar. Bu topluluklardan daha küçük olanı, Muhtar Evenk Sancağı'nda; daha büyük olanı ise Muhtar Evenk

Sancağı'nın kuzeyinde yer alan Eski Bargut Sancağı'nın Evenk sumunda bulunmaktadır (Tsumagari, 1992, 84; Janhunen, 1997, 130).

Hamniganlara, Moğolcanın Moğolistan'daki ölçünlü şekli olan Halha Moğolcasında *hamnigan* 'Mançu-Tunguzca konuşan', Rusya Federasyonu'na bağlı Buryatistan Cumhuriyeti'nin resmî dili olan Buryat Moğolcasının Hori ağzında *hamnagan - hamnigan* 'Evenk, Tunguz', Çince *hamunikan* denilmektedir. Hâlihazırda Moğolistan'da yaşayan Hamniganlar ise kendilerine, *mongol hamnigan* demektedirler (U-Köhalmi, 1959, 164; Yu, 2011, 3; Salminen, 2007, 254). Moğolistan'daki Hamniganların kendilerine "Moğol Hamnigan" demelerine rağmen, "Hamnigan" kelimesinin gerek Halha Moğolcasında gerekse Buryat Moğolcasındaki anlamlarından da anlaşılacağı üzere, bu halkın Tunguzlukla bir ilişkisi bulunmaktadır.

Hamniganlar, yaşadıkları bu üç ülkenin hiçbirinde resmî olarak "Hamnigan" kimliği altında tanınmamakta ve farklı milletler olarak sınıflandırılmaktadırlar. Rusya Federasyonu'nda Buryat Moğolu, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Evenk Tunguzu ve Moğolistan'da sadece Moğol olarak tasnif edilmektedirler (Peler, 2017, 2). Dil durumları da en az kimlik durumları kadar karmaşık bir halk olan Hamniganlar; Rusya Federasyonu'nda Buryat Moğolcası ve Rusça (Janhunen, 2005, 13), Moğolistan'da Buryat Moğolcası ve Halha Moğolcasının etkisi altındaki hususi bir Moğolca konuşmaktadırlar. Çin Halk Cumhuriyeti'nde ise Hamniganların dil durumları daha da karmaşıktır. Bu Hamnigan topluluğunun üçte biri anadili olarak sadece Hamnigan Moğolcası öğrenirken, geriye kalan üçte ikilik kısmı Hamnigan Moğolcasını ve Evenk Tunguzcasını küçük yaştan itibaren anadili olarak aynı anda öğrenmektedirler (Peler, 2017, 163-164).

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere, Hamniganlar kendileri bir Moğol – Tunguz ortakyaşarlık örneği olmalarının yanında, her üç ülkede de daha geniş çok kültürlü ortamlarda yaşamaktadırlar. Rusya Federasyonu'nda Buryat Moğolları, Evenk Tunguzları ve Ruslarla; Moğolistan'da Buryat Moğolları, Evenk Tunguzları ve Halha Moğollarıyla; Çin Halk Cumhuriyeti'nde ise Solon Evenkleri, Yakut Evenkleri, Oroçen Tunguzları, Buryat Moğolları, Dağur Moğolları, Horçin Moğolları ve Çinliler ile ortakyaşar durumdadırlar.

2.2. Moğol – Mançu Ortakyaşarlığı

Günümüzde Çin Halk Cumhuriyetinde, on milyon kadar insan resmî olarak "Mançu" kimliği altında kayıtlıdır. Bir zamanlar milyonlarca konuşura sahip olan ve Çin'i yöneten Çing hanedanının anadili olan Mançuca, günümüzde Heilongjiang eyaletinin kuzeyinde, Sanvu, Aihui ve Fuyü ilçelerinde olmak üzere, birkaç küçük yerleşim yerinde konuşulmaktadır. İşte Orta Amur havzasının Çin Halk Cumhuriyeti tarafında yaşayan Dağur Moğolları, Heihe bölgesindeki bu son Mançuca konuşanlar ile birlikte

yaşamaktadırlar (Kruass, 1997, 17; Janhunen, 1997, 128). Bu bölge, yukarıda da bahsedildiği üzere, aynı zamanda Oyrat Moğollarının, Solon Evenklerinin, Oroçen Tunguzlarının ve Fuyü Kırgızlarının da yoğun olarak bulunduğu bir yerdir.

Mançurya’da Mançu dilinin ve Mançu kimliğinin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olmasına tezat oluşturacak bir durum, Doğu Türkistan’ın İli bölgesinde mevcuttur. Yukarıda bahsi geçen Mançu Çing hanedanı tarafından gerçekleştirilen nüfus nakilleri neticesinde, 1765 yılında, Mançuların Sibe kabilesine mensup 5000 kişi Doğu Türkistan’ın Kazakistan sınırındaki İli bölgesine yerleştirildi (Schwarz, 1984, 159). Günümüzde bu Sibe Mançularının ahfadı, Bortala’da, Dağur, Çahar ve Oyrat Moğolları ile ortakyaşar durumdadır. Ayrıca yukarıda da bahsedildiği gibi bu bölge, bir diğer Tunguz halkı olan Solon Evenklerinin yaşam alanıdır. Yine yukarıda, Dağur – Solon ortakyaşarlığı bahsinde zikredildiği üzere, Bortala’da nüfusun çoğunluğunu Uygurlar ve Kazaklar gibi Türk halkları ile birlikte Han Çinlileri teşkil etmektedir.

2.3. Moğol – Oroçen Ortakyaşarlığı

Oroçen Tunguzlarının konuştukları dilin bir Evenk ağzı mı olduğu, yoksa ayrı bir Tunguz lehçesi mi olduğu konusu tartışmalı bir konudur. Kimi araştırmacılar Oroçenlerin dilini Evenk Tunguzcasının altına yerleştirirken kimi araştırmacılar onu bağımsız bir Tunguz lehçesi olarak tasnif etmektedirler⁷. Dillerinin genel Tunguz dili içerisindeki yeri ne olursa olsun, yaşadıkları Çin Halk Cumhuriyeti’nde, resmî olarak *Evenke* şeklinde adlandırılan Evenk Tunguzlarından farklı bir şekilde, *Elunçun* adıyla ayrı bir milliyet olarak tasnif edilmektedirler (Tsumagari, 1997, 175; Janhunen, 1997, 130; Janhunen, 2005, 41)⁸.

⁷ Mesela Krauss (1997, 15), Tsumagari (1997, 175) ve Janhunen (2005, 41) Oroçen Tunguzcasını, Evenk Tunguzcasının bir ağzı olarak kabul etmektedir. Ancak Whaley vd. (1999, 308), ayrıntılı bir gramatikal incelemeden sonra, ikisinin ayrı lehçeler (onlar dil diyor) oldukları sonucuna varmışlardır. Whaley vd., Tunguz lehçelerinin sınıflandırılması konusundaki tartışmaları ayrıntılı bir şekilde vermiştir.

⁸ Bu çalışmada Oroçenlerin Evenk başlığı altında değil de ayrı bir başlık olarak değerlendirilmesinin tek sebebi, Oroçen Tunguzcasının Evenk Tunguzcasının bir ağzı olduğu konusunun bilimsel olarak henüz tesis edilememiş olmasıdır. Yoksa bu tercihin Çin Halk Cumhuriyeti’nin resmî milliyetler tasnifi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Zira Çin Halk Cumhuriyeti’nin resmî milliyetler tasnifinin dilbilimsel, toplumbilimsel ve budunbilimsel hiçbir dayanağının olmadığından birden fazla örneği mevcuttur. Bu tutarsızlığa birkaç örnek verilecek olursa, Uygur ve Kazak Türkleri ayrı milliyetler olarak tasnif edilirken, hatta kendilerini Türk olarak tanımlamaları ölümcül bir suç sayılırken, farklı lehçeler konuşmalarına rağmen Buryat ve Ordos Moğolları, Moğol kimliği altında tasnif edilmektedir. Beri taraftan Mançuların bir kabilesi olan Sibeler, ayrı bir milliyet olarak sınıflandırılmaktadır. Kangcia Moğolları ise gerçekte tamamen farklı bir milliyet olan Dungan milliyeti altında tasnif edilmektedir.

Nüfusları 7000 kişi civarında olan Oroçen Tunguzları, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nde, İç Moğolistan ve Heilongjiang eyaletlerinde, mücavir alanda çeşitli yerleşim yerlerine dağılmış şekilde yaşamaktadırlar. İç Moğolistan'da Hülün Buir aймаğına bağlı Muhtar Oroçen Sancağı'nda, Jalantun şehrinin Nanmu bölgesinde ve seyrek olarak yine Hülün Buir'e bağlı Muhtar Evenki Sancağı'nda meskûndurlar. Heilongjiang eyaletinde ise İç Moğolistan'a komşu Heihe, Şunke, Jiayin, Huma ve Tahe gibi bölgelerde bulunmaktadırlar (Janhunen, 1997, 131-132; Whaley ve Li, 2000, 111).

Artık yerleşim yerlerinde nüfusun çoğunluğunu oluşturan Han Çinlilerinin yoğun kültürel baskısı altında olan Oroçen Tunguzları, bu yerleşim yerlerinde Dağur Moğolları ile ortakyaşarlık içerisindeyler. Muhtar Oroçen Sancağı'na bağlı Tuohe bölgesi ve Jalantun'daki Nanmu bölgesi, Oroçen Tunguzları ile Dağur Moğolları ve Solon Evenkleri arasında uzun bir tarihî sürece dayanan bir ortakyaşarlık ilişkisinin yaşandığı bölgelerdir. Bilhassa Nanmu, Oroçenler arasında Dağur Moğolcasında iki dilliliğin en yoğun olduğu yerdir. Heilongjiang eyaletinde, Şunke ve Jiayin ilçelerindeki Oroçenler ile Dağur Moğolları arasında da geçmişte yoğun bir ilişki olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. 20. yüzyılın ilk yarısında, Oroçen Tunguzları yerleşik hayata geçmeden önce, Muhtar Oroçen Sancağı'na bağlı Vulubutie, Alihe ve Tuohe bölgeleri ile Heilongjiang eyaletinin Tahe ve Huma ilçelerindeki Oroçen Tunguzlarının Yakut Evenkleri ile de yoğun bir ilişki içerisinde oldukları bilinmektedir (Whaley ve Li, 2000, 108-112). Hem İç Moğolistan'ın hem de Heilongjiang eyaletinin buraya komşu bölgelerinin Moğol halklarının yoğun olarak yaşadığı bölgeler olduğu dikkate alındığı zaman, aslında Moğol – Oroçen ortakyaşarlığının sadece Dağur Moğolları ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bilhassa Hülün Buir aймаğı; Oyrat, Buryat ve Horçin Moğolları ile Hamniganların çok yoğun ve iç içe yaşadığı bir yerdir. Heilongjiang eyaletinde kalan kısımların ise aynı zamanda son Mançuca konuşurlarının yaşadığı bölge olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır.

Sonuç

Toparlanacak olursa, günümüzde Moğol – Tunguz ortakyaşarlığını; Moğol – Evenk ortakyaşarlığı, Moğol – Mançu ortakyaşarlığı ve Moğol – Oroçen ortakyaşarlığı olmak üzere, üç başlık altında tasnif etmek mümkün görünmektedir. Moğol – Evenk ortakyaşarlığını ise kendi içinde Buryat – Evenk ortakyaşarlığı, Moğol – Yakut Evenki ortakyaşarlığı, Dağur – Solon ortakyaşarlığı ve Hamnigan ortakyaşarlığı şeklinde, dört alt başlık altında incelemek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Moğol – Oroçen ortakyaşarlığını da Moğol – Evenk ortakyaşarlığının altına dâhil etmenin mümkün olduğunu da unutmamak gerekir.

Toplam altı örnek şeklinde ortaya çıkan bu ortakyaşarlık ilişkilerinin Çin Halk Cumhuriyeti'nin İç Moğolistan Bölgesi ile Heilongjiang eyaletinin

kuzey ve batı bölgelerinde yoğunlaştığı, kısmen de Doğu Türkistan'ın İli bölgesi, Moğolistan'ın Rusya Federasyonu'na komşu kuzey bölgelerinde ve Rusya Federasyonu'nun Buryatistan Cumhuriyeti, Zabaykal Krayı ve İrkutsk Oblastı bölgelerinde yaşandığı görülmektedir. İç Moğolistan'da Hülün Buir aймаğı, neredeyse Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan bütün Moğol ve Tunguz halklarını bir arada barındırması ve bu duruma bağlı olarak çok karmaşık ortakyaşarlık ilişkilerinin teşekkül etmesi ile öne çıkmaktadır. Hülün Buir aймаğı içerisinde de Muhtar Evenki Sancağı aynı özellikleri ile dikkati çekmektedir. Hülün Buir kadar olmasa da İç Moğolistan içerisinde karmaşık çok kültürlü ilişkileri ile öne çıkan bir diğer bölge Morin Daba Muhtar Dağur Sancağı'dır. Heilongjiang eyaletinde ise Heihe bölgesi aynı şekilde dikkati çekmektedir. Doğu Türkistan'da ise İli'ye bağlı Bortala Muhtar Moğol Sancağı, pek çok Moğol, Tunguz ve Türk halklarını bir arada barındırması ile öne çıkan bir diğer ortak yaşam alanıdır.

Altı başlık altında incelenen Moğol – Tunguz ortakyaşarlık örneklerinin sınırları kesin hatlarla belirli olgular olmadıkları görülmektedir. Bu ortakyaşarlık ilişkilerinin çoğu birbiri ile örtüşmektedir. Çoğu zaman, Dağurlar, Buryatlar, Horçinler gibi Moğol halkları ile Evenkler, Oroçenler, Mançular gibi Tunguz halkları ve ikisinin karışımı olan Hamniganlar hep bir arada yaşamaktadırlar. Aslında mevzubahis olan çok unsurlu geniş bir Moğol – Tunguz ortakyaşarlığıdır. Bu ortakyaşarlıkta dikkati çeken bir durumu ise muteber olan tarafın istisnasız bir şekilde Moğol halklarının olması teşkil etmektedir. Zira günümüzdeki Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının en belirgin hususiyetlerinden biri, Tunguz halklarının kendi anadillerinin yanında en az bir Moğol lehçesi de konuşmalarıdır. Buryat ve Dağur Moğollarının dilleri, bu ortakyaşarlıkta muteber Moğol lehçeleri olarak öne çıkan lisanlardır. Ancak bu iki lehçenin ve dolayısı ile mevzubahis Tunguz halklarının dilleri, Horçinler başta olmak üzere Doğu Moğollarının ve Halha Moğolcasının etkisi altındadır. Ancak bu geniş Moğol – Tunguz ortakyaşarlığının Çin Halk Cumhuriyeti'nde kalan kısımlarının tamamı Han Çinlilerinin ve Rusya Federasyonu'nda kalan kısımlarının da Rusların kültürel tazyiki altında olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Abdurrazak Peler, G. Y. (2012). Günümüzde Kuzey ve Kuzey Batı Çin'de Konuşulan Çin – Tibet Dilleri Dışındaki Dillerin Durumu I: Altay Dilleri 1 – Moğolca. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (4), 3301-3335.
- Aralova, N. (2015). *Vowel Hamony in Two Even Dialects: Production and Perception*. Utrecht: LOT.
- Atkine, V. (1997). The Evenki Language from the Yenisei to Sakhalin. *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies*, 44, 109-121.

- Demir, N. (2017). *Ulu Han Ata Bitiği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Dpal-Idan-bkra-shis ve Slater, K. ve Jun, H. ve Ping, H. ve Limusishiden ve Stuart, K. ve Xiangzheng, W. ve Yongzhong, Z. (1996). Language Materials of China's Mongour Minority: Huzhu Mongghul and Minhe Mangghuer. *Sino-Platonic Papers*, 69, 1-226.
- Dwyer, A. M. (2005). The Minorities of China. C. Skutsch (Ed), *The Encyclopedia of the World's Minorities* içinde (286-294). New York: Routledge.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Divânu Lugâti't-Türk. Giriş – Metin – Çeviri – Notlar – Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Golden, P. B. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation In Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.
- Grenoble, L. A. ve Whaley, L. J. (2003). The Case for Dialectical Continua in Tungusic Plural Morphology. D. A. Holisky ve K. Tuite (Ed.), *Current Trends in Caucasian, East European and Inner Asian Linguistics. Papers in Honour of Howard I. Aronson* içinde (97-121). Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gruntov, I. A. (02.04.2020). *Hamniganskiy Yazık*. <https://altaica.ru/LIBRARY/khamniganen.pdf>.
- Heissig, W. (2002). Zum Kult der Nai Nai Grossmutter bei den Ostmongolen. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 55 (1-3), 161-170.
- Janhunen, J. (1996). Mongolic Languages as Idioms of Intercultural Communication in Northern Manchuria. S. A. Wurm ve P. Mühlhäusler ve D. T. Tryon (Ed.), *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and Americas II.2, Texts* içinde (827-834). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Janhunen, J. (1997). The Languages of Manchuria in Today's China. *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies*, 44, 123-146.
- Janhunen, J. (2003a). Khamnigan Mongol. . Janhunen (Ed.), *The Mongolic Languages* içinde (83-101). Londra – New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Janhunen, J. (2003b). Mongol Dialects. J. Janhunen (Ed.), *The Mongolic Languages* içinde (177-192). Londra – New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Janhunen, J. (2005). Tungusic: An Endangered Language Family in Northeast Asia. *International Journal of the Sociology of Language*, 173, 37-54.
- Khabtagaeva, B. (2014). The Buryat Influence on the Barguzin Evenki People and Their Language. *Tehlikedeki Diller Dergisi – Türk Dilleri / Journal of Endangered Languages Turkic Languages*, 3 (4-5), 271-284.
- Kim, S. S. (2003). Santa. J. Janhunen (Ed.), *The Mongolic Languages* içinde (346-363). Londra – New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Krauss, M. (1997). The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State. *Northern Minority Languages: Problems of Survival. Senri Ethnological Studies*, 44, 1-34.
- Lee-Smith, M. W. (1996). An Example of Multilingualism in The Great Northwest of China. S. A. Wurm ve P. Mühlhäusler ve D. T. Tryon (Ed.), *Atlas of Languages*

- of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and Americas II.2, Texts* içinde (901-903). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Limusishiden ve Stuart, K. (2006). Louis M. J. Schram’s Relevance to Current Monguor Ethnographic Research. C. K. Stuart (Ed.), *The Monguors of the Kansu – Tibetan Frontier* içinde (60-79). Şining Şehri: Plateau Publications.
- Malchukov, A. L. (1995). *Even*. Münih – Newcastle: Libcom Europa.
- Moseley, C. (2007). *Encyclopedia of the World’s Endangered Languages*. Londra – New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Olson, J. S. (1998). *An Ethnohistorical Dictionary of China*. Connecticut: Greenwood Press.
- Pelcr, G. Y. (2017). Üç Ülkeye Bölünmüş Çok Dilli Bir Halk: Hamniganlar ve Dil Durumları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5 (10), 155-170.
- Pelcr, G. Y. (2019). Tarih Boyunca Altay Halkları Arasındaki Geçişkenlik. *Uluslararası İdil – Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 83-94.
- Popov, A. A. (1964). The Dolgans. M. G. Levin ve L. P. Potapov (Ed.), *The Peoples of Siberia* içinde (655-669). Chicago ve Londra: The University of Chicago Press
- Pritsak, O. (1982). The Polovcians and Rus. *Archivum Eurasiae Medii Aevi*, 2, 321-380.
- Rahman, A. (2005). *Sinicization Beyond the Great Wall: China’s Xinjiang Uighur Autonomous Region*. Leicester: Matador.
- Salminen, T. (2007). Europe and North Asia. C. Moseley (Ed.), *Encyclopedia of the World’s Endangered Languages* içinde (211-280). Oxon ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Schwarz, H. G. (1984). *The Minorities of Northern China*. Washington: Western Washington University.
- Slater, K. W. (2003). Mangghuer. J. Janhunen (Ed.), *The Mongolic Languages* içinde (307-324). Londra – New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Starostin, S. ve Dybo, A. ve Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*. Leiden: Brill Publishers.
- Stuart, K. ve Li X. ve Shelear (1994). China’s Dagur Minority: Society, Shamanism and Folklore. *Sino-Platonic Papers*, 60, 1-176.
- Suutarinen, M. (2005). The Dongxiang People of Gansu – Ethnic, Religious and Local Identities. *Paper to be presented at the Nordic Association for China Studies (NACS) 7th Biennial Nordic Conference on Chinese Studies, Helsinki Finland, 7-9 June 2005, S:1-9;* <<http://www.nacsorg.com/finland2005/papers/suutarinen.pdf>>, (ET: 20.09.2012).
- Todaeva, B. Ch. (1960). Mongolische Dialekte in China. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 10, 141-169.
- Tokarev, S. A. (1962). On the Origin of the Buryat Nation. H. N. Michael (Ed.), *Studies in Siberian Ethnogenesis* içinde (102-118). Toronto: University of Toronto Press.

- Tokarev, S. A. ve Gurvich, I. S. (1964). The Yakuts. M. G. Levin ve L. P. Potapov (Ed.), *The Peoples of Siberia* içinde (243-304). Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Tsumagari, T. (1992). A Basic Vocabulary of Khamnigan and Oluguya Ewenki in Northern Inner Mongolia. *Bulletin of the Institute for the Study of North Eurasian Cultures Hokkaido University*, 21, 83-103.
- Tsumagari, T. (1997). Linguistic Diversity and national Borders of Tungusic. *Northern Minority Languages: Problems of Survival. SENri Ethnological Studies*, 44, 175-186.
- Tsumagari, T. (2003). Dagur. J. Janhunen (Ed.), *The Mongolic Languages* içinde (129-153). Londra ve New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- U-Köhalmi, K. (1959). Der Mongolisch-Kamniganische Dialekt von Dadal Sum und die Frage der mongolisierung der Tungusen in den Nordmongolei und Transbaikalen. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 9, 163-204.
- Vasilevich, G. M. ve Smolyak, A. V. (1964). The Evenks. M. G. Levin ve L. P. Potapov (Ed.), *The Peoples of Siberia* içinde (620-654). Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Wei, I. X. ve Stuart, K. (1989). Population and Culture of Mongols, Tu, Baonan, Dongxiang, and Yugu in Gansu. *Mongolian Studies*, 12, 71-93.
- Whaley, L. J. ve Li, F. (2000). Oroqen Dialects. *Central Asiatic Journal*, 44 (1), 105-130.
- Whaley, L. J ve Grenoble, L. A. ve Li, F. (1999). Revisiting Tungusic Classification from the Bottom Up: A Comparison of Evenki and Oroqen. *Language*, 75 (2), 286-321.
- Wurm, S. A. (1996a). Indigenous Lingue Franche and Bilingualism in Siberia (Beginning of the 20th Century). S. A. Wurm ve P. Mühlhäusler ve D. T. Tryon (Ed.), *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and Americas II.2, Texts* içinde (975-978). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Wurm, S. A. (1996b). North China: Intercultural Communication Involving Indigenous Languages Other than Chinese. S. A. Wurm ve P. Mühlhäusler ve D. T. Tryon (Ed.), *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and Americas II.2, Texts* içinde (815-825). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Wurm, S. A. (1996c). Siberia: 1650-1950 Ethnic and Linguistic Changes. S. A. Wurm ve P. Mühlhäusler ve D. T. Tryon (Ed.), *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and Americas II.2, Texts* içinde (969-974). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Wurm, S. A. ve de Rachewiltz, I. (1996). Contact Languages and Language Influences in Mongolia. S. A. Wurm ve P. Mühlhäusler ve D. T. Tryon (Ed.), *Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia and Americas II.2, Texts* içinde (909-912). Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Yakup, A. (2016). The Yellow Yughur and Their Language. S. Eker ve Ü. Çelik Şavk (Ed.), *Tehlikedeki Türk Dilleri II B / Endangered Turkic Languages II B* içinde

Gökçe Yükselen Pelcr
Günümüzde Moğol – Tunguz Ortakyaşarlığı
Contemporary Mongolo-Tungusic Symbiosis

(163-172). Ankara – Astana: Uluslararası Türk Akademisi – Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk – Kazak Üniversitesi.

Yu, W. (2011). *A Study of the Mongol Khamnigan Spoken in Northeastern Mongolia*. Seoul: Seoul National University Press.